

מוד הקוּוּנִיָּה הקלאסי

הקדמה:

הקוּוּנִיָּה היתה שפת האם של פיאנור, והשפה הראשונה שנכתבה בכתב הטנגוואר. לא ידוע כיצד נכתבה הקוּוּנִיָּה בהתחלה, בגלל שרוב המידע על מוד זה הוא מתקופת סוף העידן השלישי עד תחילת העידן הרביעי (תקופת עריכתו הראשונה של הספר האדום). לפיכך, מסמך זה מתייחס בעיקר לכתובת קוּוּנִיָּה מתקופות מאוחרות, אם כי יש התייחסות לשימוש מוקדם יותר, באם הוא ידוע.

יש לציין שאפילו בחומרים המאוחרים יימצאו סתירות פה ושם. המקור החשוב ביותר הוא התיאור בנספח ה' ל'שר הטבעות', ושתי גרסאות הפואמה 'נאמאריה' (Namárië) בטנגוואר. מקור התיאורים הוא נספח ה'; מקרים יוצאי-דופן ממקורות אחרים יירשמו בהמשך.

יש לציין שברבים מקטעי הקוּוּנִיָּה שפורסמו נעשה שימוש במוזיקה בטנגוואר שלא עוצבו במיוחד לקוּוּנִיָּה. על קטעים אלו לא נדון כאן. שימו לב שהטנגוואר השונים מצוינים לפי שמותיהם (להרחבה ר' בפרק 'שמות הטנגוואר').

עיצורים:

במוד הקוּוּנִיָּה רק העיצורים נכתבים כאותיות טנגוואר, והתנועות נכתבות כסימני ניקוד (טשטאר). איור 1 להלן מפרט את את צלילי הטנגוואר בקוּוּנִיָּה, לפי התעתיק המשמש ב'שר הטבעות' (לרבות הצליל החריג ng, המתועתק עם ñ, בהתאם למנהגו הקבוע של טולקין). לפירוט על נוסף על הגיית הקוּוּנִיָּה ראה נספח ה' (או מקורות אחרים מהרשת). הסימנים < ו- > מציינים 'התפתח ל-' – בגלל שינויי הצליל בשפה. הסימנים << ו- >> מציינים 'הוחלף ב-' – בגלל החלטת היוצרים. הערות מובאות לאחר האיור.

þ t	þ p	ç c	ç qu
þ nd	þ mb	ç ng	ç ngw
þ th > s	þ f	ç h	ç hw
þ nt	þ mp	ç nc	ç nqu
þ n	þ m	ç ñ > n	ç ñw > nw
þ r	þ v	ç -	ç w (> v)

ç r	ç rd	ç l	ç ld
ç s	ç s	ç z » ss	ç z » ss
ç hy » h	ç (h)	ç i	ç u

הערות:

þ ת'ולה (thúle) < סולה (súle). לפי נספח ה': th הפך ל-s בקווינה מדוברת, אבל עדיין נכתב באות שונה. דהיינו הצליל s שהתפתח מ-th נכתב בטנגווא שונה מ-s המקורית שלא שונתה. אותה 'אות שונה' היא ללא ספק ת'ולה. ואולם, ב'נאמאריה' העיצור s כתוב כ**סילמה** (silme) גם במקום שיש צורך בת'ולה, כמו במילה hísie. (בקטע הקצר 'קינת גאלאדריאל' אין חידושים מסוג זה. את הצליל היחיד שעשוי להיכתב כ**סילמה** מציינת th מוקדמת במילה súrinen, אבל האטימולוגיה למילה זו אינה מבוססת היטב.)

ç **הארמא** (harma) < **אהא** (aha). העיצור המקורי ch ב ach-laut (מאויית כ-x פונטית ומבוטא כמו ח'), אבל אצל טולקין נכתב תמיד כ-h) קיים בכל המצבים, ומשתמשים ב**הארמא** לסימון צליל זה. כאשר ההיגוי משתנה ל-h נשופה בראש מילה, השם של הטנגווא משתנה ל**אהא**, לשמר את הצליל המקורי בשם. אולם, בעידן השלישי הצליל השתנה ל-h גם באמצע מילה, ונשאר x לפני t, כמו ב telumehtar. ניתן להשתמש בטנגווא זו לסימון h באמצע מילה או לפני t; במקרים אחרים של h משתמשים ב'**ארמן** (hyarmen) או **האלא** (halla).

ç **נגולדו** (ñoldo) < **נולדו** (noldo). במקור, הצליל ñ בא בראש מילה, אבל 'התקצר' ל-n בעידן השלישי. לא פורסמו דוגמאות של **נולדו** במוד הקווינה. אם טנגווא זו בכל זאת שימשה בידן השלישי, היה זה לאיות ישן של ñ.

ב נגוואלמה (ñwalme) < נוואלמה (nwalme). מסמנת את צירוף nw בראש מילה, שהתפתח מ-nw. במצבים אחרים של הצירוף nw (שנוצר מ n+w) יירשמו **נומן** (númen) + **ויליא** (vilya).

מ **אורה** (óre). בקווינה המקורית היה צליל r חלשה (לא מסולסלת), שסומן כ**אורה**. אם לשפוט לפי שם הטנגווא, צליל ה-r החלשה קיים באמצע מילה (אבל אין לדעת אם **אורה** הוא השם המקורי: הדבר היחיד הידוע הוא ששם זה היה בשימוש בתקופת הספר האדום). בעידן השלישי, צליל r היה מסולסל תמיד, ונכתב כ**רומן** (rómen). ב'נאמאריה', **אורה** מסמנת r לפני עיצור ובסוף מילה, בעוד **רומן** נמצאת לפני תנועה. (המילה ómaryo חריגה, כי ב'קינת גאלאדריאל' היא נכתבה כ**אורה**, אולי בטעות). דומה שהסיבה לחלוקה זו של הגיית הצליל r היתה אסתטית מאשר פונולוגית.

א **אננא** (anna). לפי נספח ה', במקור **אננא** סימנה צליל 3, שמציין חוכך-אחורי או חוכך-וילוני-אחורי (ach-laut קולי, כמו שילוב בין ח' ל-ע גרונית). אבל צליל זה נעלם מהקווינה לפני תקופתו של פינור, כך שגם אם נעשה בה שימוש, היה זה בעיקר לשפות אחרות של אמאן (אולי ואלארין) שעדיין כללו צליל כזה, או בטקסטים אטימולוגיים שדנו בו. לרוב היא סימנה עיצור אילם שנמצא במילה לפני תנועה (למשל: 3alda>alda). עד כה לא פורסמה דוגמא לשימושים הללו. ייתכן ש**אננא** איבדה את תפקידה זה בהיסטוריה המוקדמת של מערכת הכתב, כשם הצליל העתיק 3 נעלם.

ב'נאמאריה', נעשה שימוש ב**אננא** לצורך נשיאת טשטא חיכי במקומות בהם אין עיצור אחר. כנראה ששימוש זה פותח מאחר וטנגווא זו, שלרוב מציינת שאין עיצור, יכולה לשאת את סימן הניקוד של y (שהיא כידוע תנועה חלקית בקווינה), מבלי להוסיף צליל משלה. בעיקרון, ניתן להשתמש באות-נושאת לצורך זה, אבל נראה שהאלפים סברו שהאות הנושאת נראית 'עמוסה' מדי עם סימן-תנועה מעליה וגם טשטא חיכית מתחתיה.

א **ויליה** (wilya) < **ויליה** (vilya). בקווינה w בראש מילה הופכת ל-v, אבל בדרך-כלל w באמצע מילה נותרת ללא שינוי. בטקסט הקווינה היחיד בו מופיעה **ויליה**, היא מסמנת w באמצע מילה: vanwa. לפי שמה, יש להניח שהיא מסמנת גם v בתחילת מילה, שהשתנתה מ-w.

ץ **רומן** (rómen). האות ציינה r מסולסלת משך כל ההיסטוריה. ב'נאמאריה' היא משמשת לפני תנועה (אפילו חיכית או ארוכה), בעוד **אורה** משמשת בכל המצבים האחרים.

ק **סילמה** (silme) \ **סילמה נוקוורנא** (silme nuquerna). שתיהן מציינות s, אבל האחרונה משמשת כשהיא מלווה בטשטאר. לשתיהן דוגמאות ב'נאמאריה'.

ט **אזה** (áze) << **אססה** (esse). במקור היה בקווינה צליל z, שהתפתח מאוחר יותר ל-r, וסומן כ**רומן**. בניגוד למקרה של **ת'ולה** (thúle), האלדאר לא ראו צורך להבדיל בכתיבה בין צליל r החדש לישן. לפיכך, הטנגווא **אזה**, שבאופן זמני נקראה **ארה** (áre), סימנה עיצור מאוד נפוץ בקווינה – ss, ונקראה **אססה** (esse). השימוש ב**אססה** מאושר במקורות.

אזה נוקוורנא (áze nuquerna) << **אססה נוקוורנא** (esse nuquerna). אות זו היא בעלת משמעות זהה לזו של **אססה**, אבל מצויה בשימוש כשיש צורך בטשטאר (ראה **סילמה נוקוורנא** לעיל). אם כי ב'נאמאריה' יש כמה דוגמאות של שימוש ב**אססה** במקום ב**אססה נוקוורנא** כשהיא מלווה בטשטאר.

3 3

י'ארמן (hyarmen). בתחילה טנגווא זו סימנה h – hy חיכית. אבל כשנדרשה טנגווא לסימון ההתפתחות החדשה h – נשופה (ראה **אהא** לעיל), **י'ארמן** סימנה צליל זה (והצליל הישן סומן על-ידי טשטא חיכית). לא ניתן לטנגווא זו שם חדש, על-אף העובדה שהיגוי hy (ç) שונה לחלוטין מ-h.

λ

האלא. (halla). לפני התפתחות h נשופה מ ach-laut בראש מילה (ראה **אהא** לעיל), היתה בקוניה h נשופה אחרת, שסומנה ב**האלא**. מאוחר יותר, שני צלילי ה-h התמזגו והשימוש ב**האלא** כ-h נשופה פסק לגמרי. **האלא** יכולה להיות לפני עיצור, לסימון עיצור שותק ונשוף; r ו-l לא-קוליות לרוב מסומנות כך ומתועתקות כ-hr ו-hl. נראה שנוהג זה שרד בעידנים המאוחרים (במילים כמו hríve, hlóce), אם כי אין דוגמאות לכך בטנגוואר. בעידן השלישי הצליל hl נהגה כ-l, אבל צלילים שמקור אוייתו ב**האלא** תועתקו על-ידי טולקין כ-hl, ועל כן יש צורך לסמן צליל זה בכתיבה. לפי היבט זה, כמו רבים אחרים, קל לנו להסיק כי האלדאר היו שמרנים.

1

יאנטא (yanta). לפי נספח ה', **יאנטא** מסמנת בעיקר y. ב'נאמאריה', הטנגווא מסמנת i בבואה כתנועה שניה בדיפתונגים ai,oi,ui (שם היא נהגית בדומה לעיצור החיכי y). ר' 'דיפתונגים' בהמשך.

λ

אורה (ure). לפי נספח ה' **אורה** בדרך-כלל מסמנת w. ב'נאמאריה' היא מסמנת u בבואה כתנועה שניה בדיפתונג au (שם היא נהגית בדומה ל-w). היא מסמנת u גם בדיפתונגים eu ו-iu (לפחות כאשר אלה 'דיפתונגים יורדים'; אבל בעידן השלישי iu בקוניה נהגה כ'דיפתונג עולה'). ר' 'דיפתונגים' בהמשך.

o

שינוי עיצורים:

במוד הקוניה משתמשים בטשטאר לסימון תנועות ארוכות, עיצורים חיכיים ו-s עוקבת:

עיצורים ארוכים או כפולים מסומנים בקו מסולסל מתחת לקו הבסיס של הטנגווא.

ⱪ Ɑ Ɱ
tt mm ll

עיצורים חיכיים (כלומר, שאחריהם באה y עיצורית) מסומנים בטשטא חיכית, בדרך-כלל בצורת שתי נקודות תחתונות. אולם אם אין עיצור עוקב, הצליל החיכי y מסומן על-ידי **אננא** אילמת עם טשטא חיכי.

ⱪ Ɑ Ɱ
y ly ly

צורה נוספת של טשטא היכית היא שלוש נקודות במקום שתיים. הסיבה העיקרית לכך השונה היא ש-i ארוכה מסומנת בטקסט כשתי נקודות מעל האות (ר' 'תנועות ארוכות' לעיל) והיוצר רצה להבדיל בין הסימנים ל-í ו-y.

ŷ y
 ŷ y
 ŷ y

ניתן לסמן s עוקבת כצירוף של "קֶרס" יורד לקשת של הטנגווא, בעיקר בצירופים (x) ts, ps, ks, שנפוצים בקוויניה. לא פורסמו דוגמאות המעידות על s-קֶרס, אבל למרבה המזל הן נמצאות השפע בשפות אחרות.

ŷ ts ps cs(x)

תנועות:

תנועות במוד הקוויניה הקלאסי מסומנות על-ידי טשטאר, או ליתר דיוק: אומאטשטאר (ómatehtar) 'סימני ניקוד'. איור 2 מציג את הטשטאר לתנועות בקוויניה:

î í i í ú
 a e i o u

	אות-נושאת	תנועות הטשטאר נמצאות מעל העיצור שלפני התנועה. כאשר אין לפניה עיצור, הטשטאר נמצאים על אות-נושאת קצרה (מסומנת באפור באיור 2). לפי נספח ה', צורה נפוצה של אות-נושאת קצרה היא כמו i בלי נקודה. כל הדוגמאות של טולקין לאות-נושאת נראות כך.
1	קצרה	
1	ארוכה	

תנועות ארוכות:

תנועות ארוכות בקוויניה (בתעתיק הלאטיני מסומנות עם אקצנט) בדרך-כלל מסומנות בטשטא מעל אות-נושאת ארוכה, שצורתה הנפוצה היא כמו j בלי נקודה. לאותה מטרה ניתן גם להכפיל את הטשטאר. בדרך-כלל זה נעשה עם הסלסולים והאקצנט. לפי 'קינת גאלאדריאל', כל התנועות הארוכות, חוץ מ-á, מסומנות כטשטאר כפולים אם לפניהן בא עיצור. זה תקף גם לגבי í שמסומנת כשתי נקודות, למרות ההערה העקיפה שאין זה נפוץ במיוחד. שיטה מקובלת לסימון תנועות ארוכות מוצגת באיור 3:

î í i í ú
 á é í ó ú
 á ä á ä
 é í ó ú

התנועה A:

התנועה הנפוצה בקווינה היא a, ועובדה בולטת היא שהטשטא שמייצגת את a מעט מסובכת לכתיבה. טולקין ציין ששלוש הנקודות, בדרך-כלל בכתיבת a, נכתבות בדרכים שונות בסגנונות מהירים, כמו למשל 'גג' (â). לפי נספח ה': בקווינה, שפה בה התנועה a מאוד נפוצה, סימון תנועה זו לרוב מושמט. כך, 'קאלמא' (calma) 'מנורה' יכולה להכתב עיצורית כ'קלמ' (clm). הקריאה הטבעית אינה משתנית, בגלל שהצירוף cl לא מתקיים בראש מילה, ו-m לא מתקיים בסוף מילה. קריאה אפשרית יכולה להיות 'קאלמא' (calama), אבל לא קיימת מילה כזו.

ḡḥ

ḡḥ

ḡḥ

ḡḥ

ḡḥ

בכל זאת קיים סיכון לפירוש שגוי. כדי להפחיתו, ניתן לסמן עיצורים חסרי תנועה עוקבת (כמו שווא) בנקודה יחידה מתחת לאות. במקרה זה המילה לא יכולה להיקרא כ'קאלמא', מאחר וה-l מסומן כחסר תנועה עוקבת. אפשרות אחרת היא לכתוב את התנועה a רק כאשר היא נמצאת בראש מילה ו'או מוטעמת, ולהשמיט אותה במצבים אחרים. שימוש כזה מופיע ב'קינת גאלאדריאל', אם כי הוא מתקיים רק במילה אחת (Namárië). סיכום של דרכים סבירות לכתיבת קאלמא מוצג באיור 4 שהובא לעיל.

דיפתונגים:

הדיפתונגים בקווינה הם: ai, eu, iu, ui, oi. כולם היו במקור דיפתונגים נופלים, כלומר מוטעמים בתנועה הראשונה. לפי 'נאמאריה', התנועה הראשונה בכל דיפתונג מסומנת על-ידי טשטא-תנועה, והשניה כטנגווא. אם התנועה השניה היא I, היא מסומנת כ**יאנטא** (yanta); אם התנועה השניה היא u, היא מסומנת כ**אורה** (úre). הדיפתונגים רשומים באיור 5. דיפתונגים שלא תועדו במקורות הקיימים מסומנים בכוכבית (*):

â á ă ò ó ô

ai oi ui *iu *eu au

בדרך-כלל, הטשטא שמסמנת את החלק הראשון של הדיפתונג נכתבת מעל הטנגווא שמסמנת את החלק השני. כלומר, כיוון קריאת הסימנים הפוך מהסדר הרגיל: הטשטא ראשונה והטנגווא שנייה, במקום הסדר הרגיל. לעומת זאת, במקרה אחד ב'נאמאריה', הטשטא נכתבת מעל האות **קאלמא** במקום מעל **יאנטא**. זו לא אמורה להיות טעות, בגלל שהמשמעות ברורה באותה מידה.

בעידן השלישי, הדיפתונג iu נהגה כ'דיפתונג עולה', כמו yu במילה האנגלית yule. מאחר שאין דוגמא משל טולקין לדיפתונג זה בטנגוואר, לא ידוע אם הוא נכתב כ**אורה**. ייתכן שעדיף לסמן אותו כ**יאנטא** חיכית + טשטא של u (ראה שינוי עיצורים לעיל).

דוגמא לכתיבת טנגוואר במוד קווינייה:

מִי־פִּי־יָן וְשִׁמְלֵי
מִי־מִי־מִי־מִי־מִי
מִי־מִי־מִי־מִי־מִי

Íre hanyuvalye i tixi tehtaron ar i lúvar tengwaron, san istuvalye tece tengwainen.

"מרגע שלמדת מהן נקודות הטשטאר וקשתות-האותיות, אתה יכול לכתוב בטנגוואר."